

ŠTÁTNA ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA

úsek inšpekčnej činnosti

Staré grunty 52, 841 04 Bratislava 4

Správa

o stave vytvárania predpokladov na zabezpečenie inkluzívneho vzdelávania pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia v základných školách v školskom roku 2015/2016 v SR

Hlavným cieľom inšpekcie bolo monitorovať mieru otvorenosti prostredia škôl implementovať princíp inkluzívneho vzdelávania do školských vzdelávacích programov a uplatňovať edukačné stratégie zohľadňujúce vzdelávacie potreby všetkých žiakov, vrátane žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia (ďalej SZP) a žiakov z marginalizovaných rómskych komunit (ďalej MRK). Skupinu kontrolovaných subjektov tvorili prevažne spádové školy pre viaceré okolité obce a tiež školy, ktoré sa nachádzali v blízkosti vyčlenených rómskych osád. Z 21 základných škôl (ďalej ZŠ) bolo 15 plnoorganizovaných a 6 neplnoorganizovaných škôl, 10 so sídlom v meste a 11 so sídlom na vidieku. Vyučovaci jazyk slovenský malo 19 škôl a vyučovaci jazyk maďarský mali 2 subjekty.

Zber údajov a informácií sa uskutočnil zadaním informačného dotazníka riaditeľom škôl, kontrolou príslušnej pedagogickej dokumentácie, vykonaním hospitácií v triedach, v ktorých sa žiaci zo SZP vzdelávali. Školskí inšpektori realizovali aj rozhovory s vedúcimi pedagogickými zamestnancami, s učiteľmi i so žiakmi.

Základné údaje o školách a žiakoch

V školách¹ celkovo evidovali **4 979** žiakov, z nich **186** žiakom boli centrami pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej CPPPaP) diagnostikované špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby vyplývajúce z ich vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí. Školy navštevovalo **685** žiakov z MRK, z ktorých viacerí pochádzali z prostredia sociálne vylúčených rómskych lokalít (*tabuľka č. 1*).

Tabuľka č. 1 Prehľad o počte škôl a počte žiakov zo SZP a z MRK

Kraj	Počet			
	ZŠ	Žiaci	Žiaci zo SZP	Žiaci z MRK
Nitriansky	4	788	14	29
Banskobystrický	9	2 305	93	242
Prešovský	5	1 278	79	283
Košický	3	608	0	131
Spolu	21	4 979	186	685

V školskom roku 2015/2016 bol v 1 z kontrolovaných škôl² s vyšším počtom žiakov zo SZP z MRK zaznamenaný fenomén *white flight* – únik detí pochádzajúcich z majoritnej spoločnosti zo školy. Do prvého ročníka nenastúpilo 5 nerómskych žiakov. Riaditeľ školy

¹ **Nitriansky kraj** – ZŠ, Hlavná 60, Dolný Píal; ZŠ Ludovíta Štúra, Pionierska 4, Šafa; ZŠ s MŠ, Školská 373, Horná Kráľová; ZŠ s VJM, Alapiskola Farná

Prešovský kraj – ZŠ, Dargovských hrdinov 19, Humenné; ZŠ, Komenského 6, Medzilaborce; ZŠ, Dravce 97; ZŠ, Víťaz 263; CZŠ sv. Michala, Kendice 424

Košický kraj – ZŠ, Zemplínska Široká 277; ZŠ s MŠ, Hlavná 267, Kuzmice; ZŠ, Gemerská 2, Košice

Banskobystrický kraj – ZŠ s MŠ, Banská 116/47, Cinobaňa; ZŠ Dr. V. Clementisa, Francisciho 803, Tisovec; ZŠ s MŠ, Ulica bratrícka 355/19, Lučenec; ZŠ M. R. Štefánika, Haličská cesta 1 191/8 Lučenec; ZŠ A. Sládkoviča, Pionierska 348/9, Sliač; ZŠ s MŠ s VJM – Magyar Tanítási Nyelvu Alapiskola, és Óvoda, Hajnáčka – Ajnácsko 419; ZŠ J. Bakossa, Bakossova 5, Banská Bystrica; ZŠ s MŠ A. Matulu 145, Sebechleby; ZŠ s MŠ, Krivec 1 355, Hriňová

² CZŠ sv. Michala, Kendice 424

očakáva, že aj v školskom roku 2016/2017 zákonní zástupcovia žiakov opätovne využijú právo *slobodnej voľby školy* a do prvého ročníka nastúpia len žiaci z rómskej komunity.

Výchovno-vzdelávaciu činnosť v bežných triedach a v špeciálnych triedach zriadených na 1. stupni ZŠ zabezpečovali učitelia spĺňajúci kvalifikačné predpoklady i osobitné kvalifikačné požiadavky na výkon pedagogickej činnosti. Odbornosť vyučovania dosiahla v školách 82 % až 100 %. Na jednej ZŠ³ bola odbornosť vyučovania zabezpečená len na 57,8 %, v ďalších 3 subjektoch učili v špeciálnych triedach na 2. stupni vyučujúci, ktorí nespĺňali kvalifikačné predpoklady i osobitné kvalifikačné požiadavky na výkon pedagogickej činnosti. V primárnom vzdelávaní pomáhali pedagógom v edukácii aj asistenti učiteľov. Ďalší odborní zamestnanci – asistenti vychovávateľov, sociálni pedagógovia, psychológovia, niekde aj špeciálni pedagógovia, ktorí by spoločne tvorili inkluzívne tímy škôl – v školách chýbali. V Nitrianskom kraji v 2 z kontrolovaných subjektov pôsobili 5 asistenti učiteľa, ktorí neovládali rómsky jazyk. V školách Banskobystrického kraja sa o žiakov zo SZP a z MRK v 9 školách staralo 14 asistentov učiteľa, iba 1 z nich ovládal rómsky jazyk v písomnej i v ústnej podobe. V Prešovskom kraji v 3 školách pracovali 3 asistenti učiteľa a 1 sociálna pedagogička, ktorá riešila prevažne výchovno-vzdelávacie problémy žiakov z MRK a zabezpečovala ich pravidelnú dochádzku do školy. Pedagógovia sa na svojich zasadnutiach zaoberali vyhodnocovaním výchovno-vzdelávacích výsledkov a problémov žiakov, zjednocovaním kritérií hodnotenia a klasifikácie ich výkonov a prijímaním opatrení na odstránenie zistených nedostatkov. Interné vzdelávanie v metodických orgánoch sa realizovalo formou rozhovorov na aktuálne témy a krátkymi verbálnymi informáciami na zasadnutiach. V záujme podpory jednotných postupov v edukačnom procese sa častejšie realizovali v školách, ktoré participovali na projekte *PPRINED*, teambuildingy. Z ponuky *kontinuálneho vzdelávania* metodicko-pedagogického centra absolvovali pedagogickí zamestnanci škôl rôzne vzdelávania⁴ zamerané na skvalitnenie edukácie žiakov zo SZP z MRK.

Vytváranie predpokladov na zabezpečenie rovnakých podmienok výchovy a vzdelávania v školskom prostredí

Vzdelávacie programy v 45 % škôl mali ciele výchovy a vzdelávania orientované na zabezpečenie rovnakého kvalitného prístupu žiakov k vzdelaniu, k zabezpečeniu vyváženosti ich sociálneho a emocionálneho rozvoja. Len ojedinele bolo v programoch jasne pomenované inkluzívne zameranie školy, jej pripravenosť vyrovnávať individuálne nerovnosti medzi žiakmi a primerane reagovať na odlišné vzdelávacie potreby jednotlivcov. Obsah prierezovej témy *multikultúrna výchova* bol zapracovaný do obsahu učebných osnov obsahovo príbuzných predmetov primárneho i nižšieho stredného vzdelávania. V školách, kde skupina žiakov zo SZP tvorila nízke percento z celkového počtu žiakov škôl, sa ich edukácia realizovala prirodzene v bežných triedach. Nevzdelávali sa podľa osobitne vypracovaných kompenzačných, rozvojových alebo stimulačných vzdelávacích programov, učitelia pre nich špecificky neupravovali učebné plány, učebné osnovy. V časti vzdelávacieho programu *Osobitosti a podmienky výchovy a vzdelávania žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ďalej ŠVVP)* uvádzali zväčša údaje o skupinách žiakov so ŠVVP prevzaté zo štátneho vzdelávacieho programu. Táto časť tiež

³ ZŠ s MŠ, Hlavná 267, Kuzmice

⁴ Učiteľ – tvorca učebných zdrojov pre žiakov z MRK; Kooperatívne učenie a vyučovanie v kontexte tvorby inkluzívneho prostredia školy; Efektívna komunikácia a asertívne riešenie konfliktov v škole; Spolupráca rodiny z MRK a školy v edukačnom procese; Interkultúrne vzdelávanie v základnej škole so žiakmi z rómskych komunít; Multikultúrna výchova v inkluzívnej edukácii; Vytváranie prostredia dobrej školy pre úspešné učenie sa dieťaťa z MRK; Rozvíjaním komunikačných zručností k inklúzii žiakov z MRK; IKT v celodennom výchovnom systéme; Prevencia sociálno-patologických javov v prostredí škôl a školských zariadení; Tvorba IVP pre žiakov so ŠVVP, Modernizácia vzdelávania na ZŠ s podporou IKT

obsahovala stručné zhodnotenie personálnych, priestorových i materiálnych podmienok, zhodnotenie vytvorených príležitostí pre zapojenie žiakov zo SZP do mimoškolských aktivít a zabezpečenie finančnej i materiálnej podpory zo strany obce (zriaďovateľa). Bližšia charakteristika reálne vzdelávaných skupín žiakov chýbala. V subjektoch s vyšším zastúpením žiakov zo SZP z MRK z celkového počtu žiakov školy (30 % – 50 %) mali v základnom dokumente okrem charakteristiky žiakov uvedenú aj identifikáciu ich konkrétnych edukačných bariér, ktoré sťažovali jednotlivcom a skupinám žiakov adaptáciu na školské prostredie. K bariéram patrili najmä nedostatočné hygienické návyky (špinavé oblečenie, pedikulóza a výskyt kožných ochorení vyvolávaný parazitmi), ďalej nepravidelná školská dochádzka i absencia domácej prípravy z dôvodu nezájmu rodičov o vzdelávanie svojich detí. Vzdelávacie programy škôl obsahovali aj edukačné stratégie smerujúce k eliminovaniu pomenovaných vzdelávacích bariér žiakov: odstraňovať kultúrne a sociálne vylúčenie jednotlivcov z kolektívu tried; podporovať rozvoj komunikačných schopností; viesť žiakov k osvojeniu si hygienických návykov; uplatňovať kooperatívne a projektové vyučovanie; používať konkrétne metódy špeciálnej pedagogiky (metóda viacnásobného opakovania, metóda nadmerného zvýraznenia informácie, metóda multisenzorického sprostredkovania, metóda optimálneho kódovania, metóda modifikácie kurikula, metóda intenzívnej komunikácie, metóda postupnej symbolizácie); pravidelne uplatňovať individuálny prístup, predĺžený výklad; využívať hry rozvíjajúce postreh, pamäť, dôvtip. Opatrenia zamerané na prekonanie jazykovej bariéry žiakov z MRK sa v školských programoch nachádzali len ojedinele, pretože žiaci prijímaní do prvého ročníka zväčša primerane komunikovali v slovenskom alebo v maďarskom jazyku. V učebných plánoch boli disponibilnými hodinami posilnené najmä povinné vyučovacie predmety zaradené do vzdelávacích oblastí *jazyk a komunikácia, matematika a práca s informáciami*. V niektorých subjektoch s vyšším zastúpením žiakov zo SZP z MRK zaradili do učebných plánov aj nové predmety – *domov a práca, rómsky jazyk, rómske reálie, spoločenská výchova*. Pri vzdelávaní žiakov so zdravotným znevýhodnením (ďalej ZZ) začlenených v bežných triedach alebo vzdelávaných v špeciálnych triedach spolupracovali pedagógovia s odbornými zamestnancami CPPPaP alebo CSPPaP, ktorí zabezpečovali diagnostické a priebežné rediagnostické vyšetrenia jednotlivcov s cieľom posúdiť ich aktuálnu mentálnu úroveň a následne odporúčať vhodnú formu výchovy a vzdelávania.

Podporné opatrenia vo výchove a vzdelávaní žiakov z MRK

V kontrolovaných subjektoch vytvárali pedagogickí zamestnanci vhodné *priestorové i materiálno-technické podmienky*. V interiéroch budov sa nachádzali spoločné šatne i hygienické zariadenia, učebne vybavené interaktívnou tabuľou a klasickým školským nábytkom i menšie priestory na trávenie prestávok. Hodiny telesnej a športovej výchovy sa v školách, kde chýbala telocvičňa alebo cvičebňa, uskutočňovali aj v športových areáloch s multifunkčnými ihriskami. Priestory vybudovaných školských knižníc sa využívali vo vyučovacom procese aj ako žiacke študovne či spoločenské miestnosti. Školskí inšpektori v jednej škole⁵ zistili, že sa žiaci 2. stupňa zo SZP z MRK stravovali v oddelených priestoroch. **Školská inšpekcia posúdila takéto konanie školy ako neopodstatnené priestorové vylúčenie rómskych žiakov zo spoločných stravovacích priestorov školy.**

Učebnice, učebné a kompenzačné pomôcky boli žiakom, vrátane žiakov zo SZP a z MRK, poskytované v rovnakom množstve i v kvalite. Ojedinele, z dôvodu častej straty a poškodzovania učebných pomôcok, mali žiaci zo SZP z MRK určený jeden súbor učebníc len na prácu v škole, domov si nenosili učebnice, len pracovné listy.

⁵ ZŠ, Komenského 6, Medzilaborce

Príspevky určené **na skvalitnenie podmienok výchovy a vzdelávania žiakov zo SZP** sa využívali na nákup učebných pomôcok, základných hygienických potrieb, na úhradu mzdy pre asistentov učiteľov. Jednotlivci, ktorí navštevovali školský klub detí (ďalej ŠKD), mali znížený alebo odpustený príspevok na čiastočnú úhradu nákladov za starostlivosť poskytovanú v školskom zariadení.

Pravidelná dochádzka na vyučovanie bola podľa vyjadrenia riaditeľov škôl slabou stránkou žiakov z MRK. Vymeškávali viac vyučovacích hodín ako ich rovesníci. Silným motivačným podnetom k pravidelnej dochádzke do školy bolo niekde využitie príspevku na dotáciu poplatku za stravovanie v školskej jedálni. K najbežnejším dôvodom **neospravedlnenej absencie** jednotlivcov na vyučovaní patrili zlý zdravotný stav (časté a nepreliečené ochorenia), slabé hmotné zabezpečenie rodín (nedostatočné oblečenie žiakov, a najmä v zimnom období nezakúpenie vhodnej obuvi, nedostatok financií na dopravu do školy), opatrovanie mladších súrodencov, spoločné rodinné nákupy v meste, záškoláctvo podporované nezaujmom rodičov o vzdelávanie. **Povinnú školskú dochádzku** (ďalej PŠD) v nižšom ako 9. ročníku v predchádzajúcom školskom roku ukončilo **10** žiakov zo SZP a **20** žiakov z MRK (v Nitrianskom kraji 7 žiakov, v Banskobystrickom 7, v Košickom 4 a v Prešovskom kraji 12 žiakov). Pedagogickí zamestnanci pri riešení výchovno-vzdelávacích problémov žiakov a nepravidelnej dochádzky na vyučovanie pomerne ťažko nadväzovali so **zákonnými zástupcami žiakov zo SZP a z MRK** osobný, telefonický alebo písomný kontakt. Niektorí rodičia navštívili školu až po doručení písomného predvolania poštou alebo doručeného predvolania prostredníctvom sociálneho pracovníka obce. Nemali záujem zúčastňovať sa zasadnutí triednych aktívov alebo kultúrnych či športových podujatí organizovaných školou. Na zlepšenie školskej dochádzky prijímali v školách rôzne zaužívané i keď nie vždy účinné opatrenia: pohovory so žiakmi, pohovory s rodičmi, upozornenie rodičov na plnenie povinností, prerokovanie priestupkov žiakov na zasadnutiach pedagogickej rady, riešenie priestupku podľa schváleného školského poriadku. V niektorých školách spolupráca s odborníkmi z kultúrnej a osvetovej oblasti i s občianskymi združeniami zaoberajúcimi sa problematikou rómskych rodín absentovala a v iných školách spoluprácu so zamestnancami oddelení úradu práce sociálnych vecí a rodiny (ďalej UPSVaR), ale aj s terénnymi pracovníkmi mestských úradov, so zamestnancami komunitných centier aktívnejšie podporovali. **Povinnú školskú dochádzku v školách mimo územia Slovenskej republiky** plnilo **47** žiakov zo SZP, z nich boli **2** žiaci z MRK. Ojedinele si rodičia žiakov nespĺnili zákonné povinnosti, nepodali náležitú žiadosť, neoznámili názov a adresu školy, ktorú žiak v zahraničí navštevuje.

V školách, kde žiacke školské rady ustanovili, nemali žiaci zo SZP a z MRK svoje zastúpenie. Možnosť obohatiť činnosti žiackej rady o multikultúrny rozmer, viesť žiakov k spolupráci a k odstraňovaniu menšinového napätia, rôznych bariér v spolunažívaní v školách nevyužili.

Záujem žiakov z MRK o popoludňajšie aktivity v ŠKD bol nízky (tabuľka č. 2). Riaditelia škôl si túto negatívnu skutočnosť uvedomovali, ale nerealizovali žiadne také aktivity, ktorými by pobyt žiakov z MRK v školskom zariadení spríjemnili, zatriktívili. Celodenný systém výchovného pôsobenia realizovali v subjektoch Banskobystrického a v škole Nitrianskeho kraja. V rámci projektu organizovala jedna zo škôl⁶ nezvyčajné aktivity na osvojenie praktických zručností žiakov pri práci v záhrade, v kuchyni a pri stolovaní, vydali CD rómskej skupiny Gyvipen, zriadili webovú stránku. Pomerne s väčším záujmom sa žiaci zo SZP a tiež z MRK zúčastňovali činností záujmových útvarov športového i umeleckého charakteru. V ZŠ⁷ Prešovského kraja bol úspešne realizovaný projekt s názvom *Hudba, spev a tanec – most spájajúci Rusínov a Rómov*. Jeho cieľom bolo

⁶ ZŠ s MŠ, Banská 116/47, Cinobaňa

⁷ ZŠ, Komenského 6, Medzilaborce

zblížiť žiakov z národnostne zmiešaného prostredia a podporiť vznik záujmového útvaru, v ktorom možno rozvíjať talent i rusínsku a rómsku kultúru regiónu.

Tabuľka č. 2 Počet žiakov z MRK navštevujúcich ŠKD

Kraj	Počet žiakov z MRK		
	v ZŠ	v ŠKD	%
Nitriansky	14	3	21
Banskobystrický	242	66	27
Prešovský	283	20	7
Košický	131	0	0
Spolu	689	89	13

Formy vzdelávania žiakov zo SZP a z MRK

Základný princíp inkluzívneho vzdelávania t. j. začlenenie všetkých detí do bežného školského kolektívu bez ohľadu na ich pôvod, sociálnu situáciu, príslušnosť k menšine, schopnosti, individuálne zvláštnosti, rôzne formy znevýhodnenia alebo nadania a napĺňanie ich individuálnych vzdelávacích potrieb v hlavnom vzdelávacom prúde v školách prevažne nedodržali. Riaditelia škôl uprednostňovali edukáciu žiakov z MRK so ZZ s ľahkou mentálnou retardáciou v *špeciálnych triedach* pred vzdelávaním v bežných triedach.

Triedy nultého ročníka boli zriadené na 2 školách⁸. Navštevovalo ich 19 žiakov zo SZP, z nich 15 žiakov z MRK, ktorí nedosiahli školskú spôsobilosť a nebol u nich predpoklad na zvládnutie prvého ročníka. V jednej zo škôl bol nultý ročník zriadený po prvýkrát. V druhej škole navštevovalo nultý ročník v minulom školskom roku 9 žiakov, z nich boli 2 žiaci na základe záverov rediagnostického vyšetrenia preradení do špeciálnej triedy a 7 pokračovalo vo vzdelávaní v bežnej triede prvého ročníka. Riaditeľ školy v informačnom dotazníku uviedol, že nultý ročník nahradil žiakom materskú školu a väčšina z nich mohla úspešne pokračovať vo vzdelávaní v prvom ročníku. V predchádzajúcom školskom roku bola trieda nultého ročníka zriadená aj v ZŠ⁹ Prešovského kraja. Vzdelávalo sa v nej 7 žiakov zo SZP z MRK, z ktorých boli 4 v aktuálnom školskom roku zaradení do špeciálnej triedy a 3 do bežnej triedy prvého ročníka, pričom 2 z nich sa vzdelávali formou školskej integrácie. Prínosom absolvovania nultého ročníka bolo podľa vyjadrenia riaditeľky školy zlepšenie, ktoré sa prejavilo v komunikačných schopnostiach žiakov a v osvojení základov samoobslužných, hygienických a sociálnych návykov.

Formou školskej integrácie sa v bežných triedach vzdelávalo celkovo **131** žiakov z MRK, z nich na 1. stupni 54 a na 2. stupni 77 žiakov. V zriadených špeciálnych triedach (21) evidovali celkom **178** žiakov, z nich bolo **143** žiakov z MRK. Kontrola náhodne vybranej dokumentácie žiakov so ŠVVP potvrdila, že nie vo všetkých školách boli závery z diagnostických vyšetrení a odporúčania odborných zamestnancov poradenských zariadení rešpektované. V škole Košického¹⁰ a v školách Prešovského kraja¹¹ bolo zriadených spolu 8 špeciálnych tried pre žiakov s mentálnym postihnutím. Navštevovali ich len žiaci z MRK. Príslušná dokumentácia žiakov bola neúplná, chýbali správy zo špeciálnopedagogického vyšetrenia a nebola vykonaná odporúčaná rediagnostika. Individuálny vzdelávací program (ďalej IVP) vypracovaný pre žiakov s viacnásobným zdravotným postihnutím

⁸ ZŠ Dr. V. Clementisa, Francisciho 803, Tisovec; ZŠ s MŠ, Banská 116/47, Cinobaňa

⁹ ZŠ, Víťaz 263

¹⁰ ZŠ s MŠ, Hlavná 267, Kuzmice

¹¹ ZŠ, Víťaz 263; ZŠ, Komenského 6, Medzilaborce

dochádzajúcich do školy na 2 hodiny týždenne bol formálny, neurčoval spôsob ich vzdelávania, spôsob hodnotenia. Žiaci, ktorí nenavštevovali materskú školu alebo nultý ročník, boli zaradení do špeciálnej triedy na základe špeciálno-pedagogického vyšetrenia v ČŠPP, ktoré diagnostikovalo psychosociálnu depriváciu a emocionálnu a sociálnu nezrelosť, nie však mentálnu retardáciu. Vyšetreniu nepredchádzali žiadne vyšetrenia v CPPPaP. V 2 ZŠ pri zriaďovaní špeciálnej triedy so spojenými ročníkmi prekročili najvyšší povolený počet žiakov. **Školská inšpekcia posúdila takýto stav zaraďovania žiakov z MRK do špeciálnych tried bez realizovania príslušných vyšetrení ako neopodstatnené vylúčenie rómskych žiakov z hlavného vzdelávacieho prúdu a nezabezpečenie ich vzdelávania v triedach spolu s majoritnou populáciou.**

Vzdelávanie žiakov z MRK v oddelených triedach sa realizovalo v 2 ZŠ¹². Jednu zo škôl navštevovalo 220 žiakov, z nich 130 z MRK. V hlavnej budove bolo umiestnených 8 tried. Triedu prvého ročníka navštevovali len žiaci z MRK a v ostatných triedach sa v menšom počte vzdelávali aj začlenení žiaci z MRK. Na elokovanom pracovisku boli umiestnené ďalšie 4 paralelné triedy druhého, tretieho, piateho a šiesteho ročníka, ktoré navštevovali len žiaci z MRK (83). Všetky triedy školy zriadené v oboch budovách mali vhodne zabezpečené priestorové, hygienické a materiálno-technické podmienky. V druhej škole¹³ evidovali 340 žiakov, z nich 61 z MRK. V piatom ročníku boli zriadené paralelné triedy a v jednej z nich sa osobitne vzdelávalo 15 žiakov z MRK. Takéto oddelené vzdelávanie žiakov sa realizovalo už od ich prijatia do nultého ročníka. **Školská inšpekcia posúdila zriaďovanie oddelených tried pre žiakov z MRK v školách ako neopodstatnené vylúčenie rómskych žiakov z hlavného vzdelávacieho prúdu a nezabezpečenie ich vzdelávania v triedach spolu s majoritnou populáciou.**

Priebeh vyučovania a učenia sa

Cieľom hospitácií bolo zistiť, či sú na hodinách tvorivo uplatňované intervenčné pedagogické stratégie a postupy, metódy a formy výchovy a vzdelávania špecifického charakteru zacielené na edukačné zvláštnosti žiakov a na zvýšenie ich školskej úspešnosti. Celkovo bolo vykonaných **502** hospitácií na hodinách vyučovacích predmetov zo vzdelávacích oblastí *jazyk a komunikácia, matematika a práca s informáciami, príroda a spoločnosť, človek a príroda, človek a spoločnosť*. V bežných triedach primárneho i nižšieho stredného vzdelávania, ktoré navštevovali aj žiaci zo SZP alebo žiaci z MRK sa vykonalo **445** hospitácií, v nultom ročníku **4**, v špeciálnych triedach **34** a v triedach, kde sa vzdelávali len rómski žiaci **19** hospitácií.

V **nultom ročníku** kládli učiteľky primerané požiadavky na výkon žiakov, optimalizovali učebnú záťaž s ohľadom na ich rozdielne schopnosti a pracovné tempo. Ojedinele nezvládali eliminovať rušivé momenty, ktoré vznikali nerešpektovaním pravidiel správania. Pri aktivitách nie vždy dokázali koordinovať činnosť jednotlivcov, neposkytli žiakom jednoznačné pokyny k práci, nevyžadovali dôsledné plnenie určených postupov. Do aktívnej komunikácie sa žiaci prevažne nezapájali, nedokázali sa samostatne a súvisle vyjadrovať.

V **bežných triedach** na prvom i druhom stupni, v ktorých sa vzdelávali žiaci zo SZP a z MRK rešpektovali učelia pri voľbe foriem a metód práce vekové osobitosti žiakov, ich schopnosti a možnosti, obmedzenia vyplývajúce zo zdravotného znevýhodnenia začlenených žiakov. Vytvárali vhodné sociálne prostredie a rovnaké pracovné podmienky pre všetkých žiakov. Vzhľadom k ich prevažujúcim slabým vzdelávacím výsledkom, často ovplyvneným aj nedostatočnou, prípadne chýbajúcou domácou prípravou, uplatňovali individuálny prístup, predĺžený výklad. Záujem o učenie menej úspešných jednotlivcov,

¹² CZŠ sv. Michala, Kendice 424

¹³ ZŠ, Komenského 6, Medzilaborce

ku ktorým vo veľkej miere patrili aj rómski žiaci, podporovali pozitívnym verbálnym hodnotením. Častejšie ich podnecovali k zodpovednosti, k uvedomeniu si významu vykonávaných činností pre získavanie nových poznatkov a k zdokonaľovaniu svojich zručností. Pri interaktívnych činnostiach boli žiaci zo SZP zaradovaní do skupín s intaktnými žiakmi. Rómski žiaci v nižších ročníkoch prejavovali záujem o učenie, aktívne sa zúčastňovali činností vo výchovno-vzdelávacom procese, spontánne sa zapájali najmä do hrových aktivít a činností, v ktorých uplatňovali svoje prirodzené predpoklady pre pohybové zručnosti. Vo vyšších ročníkoch ich záujem o bežné komunikačné aktivity súvisiace s ústnym i písomným prejavom výrazne klesal. Pozitívnym sa javilo zistenie, že vo vyššej miere prejavovali záujem o praktické činnosti s učebnými pomôckami, s prostriedkami IKT, mali záujem o demonštračné pokusy na hodinách *biológie, chémie, fyziky*. Aktívne sa zapájali aj do pohybových činností na hodinách telesnej a športovej výchovy. Počas hospitácií neboli viditeľné prejavy segregácie, intolerancie. Intaktní žiaci nemali nevhodné poznámky či nekorektné spôsoby konania znevažujúce príslušnosť jednotlivcov k rómskemu etniku. Asistenti učiteľa pracovali individuálne so žiakmi so ŠVVP, z MRK alebo s určenou skupinkou. Svojou činnosťou boli nápomocní najmä žiakom na 1. stupni.

Učitelia v **špeciálnych triedach** uplatňovali na vyučovacích hodinách individuálny prístup, predĺžený výklad, pravidelne overovali úroveň pochopenia a osvojenia poznatkov. Častejšie striedali frontálnu aj individuálnu prácu. Učivo podávali v logickom slede, dbali na dodržiavanie správnych postupov pri riešení úloh s dôrazom na vytváranie základných pojmov. Pomerne málo cielene viedli žiakov k aktívnemu vyjadrovaniu. Žiaci jednoduché mechanické úlohy plnili samostatne, zložitejšie len s pomocou vyučujúcich, mali osvojené najmä manuálne a motorické zručnosti. Na hospitovaných hodinách chýbala viacerym žiakom pomoc asistentov učiteľa.

V triedach, **ktoré navštevovali iba žiaci z MRK** malo vyučovanie na sledovaných hodinách priemernú úroveň. Z 19 hospitovaných hodín bolo 6 hodín odučených neodborne učiteľmi prvého stupňa (v piatom a v šiestom ročníku 2 hodiny slovenský jazyk a literatúra, 2 matematika, 1 dejepis a v treťom ročníku 1 hodina anglický jazyk). Učitelia boli zaniatení pre prácu s rómskymi žiakmi, boli prívetiví, empatickí, vedeli v konkrétnych situáciách správne reagovať. Často uplatňovali pochvalu a objektívnu kritiku. V edukácii volili predovšetkým pomalšie tempo práce, využívali predĺžený výklad, prípadne skupinový výklad, poskytovali žiakom dlhší čas na riešenie úloh, kládli dôraz na fixáciu učiva, na jeho časté a pravidelné opakovanie. Práca vo dvojiciach, prípadne v skupinách bola zaradovaná ojedinele. Rómski žiaci boli pri skupinovej práci pasívnejší, nemali vybudovaný pocit spoluúčasti pri riešení zadanej úlohy. V priebehu vyučovacích hodín nezávisle od predmetu zadávali učitelia často žiakom úlohy manuálneho oddychového charakteru (vystrihovanie, lepenie, skladanie). Tieto manuálne činnosti mali pozitívny dopad na rozvíjanie koordinácie rúk a zraku, ktorú niektorí žiaci nemali dostatočne rozvinutú. Komunikačné zručnosti, úroveň ústnej i písomnej formy prejavu žiakov, boli nedostatočné. Znalosť vyučovacieho jazyka oslaboval silný vplyv rómskeho jazyka, pretože žiaci počas prestávok a vo voľnom čase komunikovali medzi sebou prevažne len v rómskom jazyku. Asistenti učiteľov boli prítomní iba na 1. stupni na predmetoch *matematika a slovenský jazyk a literatúra*. Po dohode s triednymi učiteľmi pracovali so žiakmi individuálne – sedeli pri žiakoch v lavici a pomáhali im riešiť úlohy v pracovnom zošite. Väčšina žiakov na hospitovaných hodinách rešpektovala stanovené pravidlá správania, vo vyšších ročníkoch sa ojedinele vyskytli prejavy nespokojnosti, ktoré učitelia dokázali vhodne eliminovať. Dochádzka žiakov z MRK do školy bola nepravidelná, v čase inšpekcie bolo v prvom ročníku prítomných 47 % a v šiestom ročníku už len 13 % z evidovaných žiakov triedy. Celkový

efekt práce učiteľov znižoval fakt, že v týchto triedach chýbala podpora odborných zamestnancov.

Výrazne pozitívne zistenia

- aktivity realizované v školách Banskobystrického kraja smerujúce k eliminovaniu bariér vo výchove a vzdelávaní žiakov z MRK
- zabezpečenie rovnakých materiálno-technických podmienok vyučovania pre všetkých žiakov

Oblasti vyžadujúce zlepšenie

- vytvorenie inkluzívneho edukačného prostredia škôl (zaradovanie žiakov so ŠVVP a žiakov zo SZP do bežných tried hlavného vzdelávacieho prúdu)
- zabezpečenie pôsobenia inkluzívneho tímu pedagogických a odborných zamestnancov
- podpora celodenného výchovno-vzdelávacieho systému
- aktívne kooperovanie škôl so zákonnými zástupcami žiakov

Opatrenia na odstránenie zistených nedostatkov

Štátna školská inšpekcia (ďalej ŠŠI) v súvislosti s kontrolou vytvárania predpokladov na zabezpečenie inkluzívneho vzdelávania žiakov zo SZP a z MRK zistila v 7 kontrolovaných školách¹⁴ závažné porušenia všeobecne záväzných právnych a interných predpisov, ktoré mali negatívny dopad na kvalitu vzdelávania žiakov (priestorové vyčlenenie žiakov z MRK zriadením tried, ktoré navštevovali iba žiaci MRK, vyčlenenie oddelených stravovacích priestorov pre žiakov z MRK; do prvého ročníka špeciálnej triedy pre žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia boli prijímaní žiaci bez diagnostikovaného postihu; pre žiakov so stredným stupňom mentálneho postihnutia neboli vypracované ŠkVP; nezabezpečenie odbornosti vyučovania v špeciálnej triede; prekročenie maximálneho počtu žiakov v špeciálnej triede; nevypracovanie IVP). Riaditeľom kontrolovaných subjektov uložila prijať k zisteným nedostatkom opatrenia na ich odstránenie. Ďalej uplatnila 20 odporúčaní, ktoré rovnako smerovali k zabezpečeniu podmienok inkluzívneho vzdelávania žiakov zo SZP a z MRK v školách.

Záver

Vytváranie predpokladov na zabezpečenie inkluzívneho vzdelávania bolo sledované v 21 ZŠ. Navštevovalo ich celkovo 186 žiakov zo SZP a 685 žiakov pochádzajúcich z MRK, ktorých výchova a vzdelávanie si vyžadovali uplatňovanie špecifických metód edukácie. V špeciálnych triedach pre žiakov s mentálnym postihnutím sa vzdelávalo 143 žiakov z MRK a 82 žiakov zo SZP. Príspevok na skvalitnenie podmienok výchovy a vzdelávania poberali školy na 433 žiakov z MRK. Základné pedagogické dokumenty mali v školách vypracované v zmysle princípov a cieľov výchovy a vzdelávania stanovených školským zákonom, ale ich samotná realizácia nie vždy smerovala k vytváraniu predpokladov pre inkluzívnu edukáciu, akceptovanie potrieb všetkých žiakov, vrátane žiakov so ŠVVP, zo SZP, z MRK. Vzdelávacie programy pre žiakov s mentálnym postihnutím neboli v niektorých školách dôsledne vypracované. Žiaci s ľahkou mentálnou retardáciou boli prevažne vzdelávaní v špeciálnych triedach, nezačlenili ich do bežných tried hlavného vzdelávacieho prúdu. V dvoch školách zriaďovanie tried len s rómskymi žiakmi a v ďalšej škole organizácia osobitného stravovania rómskych žiakov boli realizované v rozpore s princípmi výchovy a vzdelávania stanovenými v školskom zákone. Edukáciu v bežných triedach 1. a 2. stupňa zabezpečovali učitelia spĺňajúci kvalifikačné predpoklady i osobitné

¹⁴ ZŠ, Hlavná 60, Dolný Píal; ZŠ Dr. V. Clementisa, Francisciho 803, Tisovec; ZŠ s MŠ, Krivec 1 355, Hriňová; CZŠ sv. Michala, Kendice 424; ZŠ, Komenského 6, Medzilaborce; ZŠ, Víťaz 263; ZŠ s MŠ, Hlavná 267, Kuzmice

kvalifikačné požiadavky na výkon pedagogickej činnosti, v špeciálnych triedach nebola odbornosť vyučovania vždy dôsledne zabezpečená. Pri výchove a vzdelávaní najmä na 1. stupni boli učiteľom nápomocní asistenti učiteľa, ktorí neovládali materinský jazyk žiakov z MRK. Projekt celodennej výchovno-vzdelávacej starostlivosti realizovali len v 3 z kontrolovaných škôl. Rómski žiaci nemali záujem o popoludňajšiu činnosť v ŠKD, ich vyššiu pozornosť priťahovali atraktívne mimoškolské aktivity v záujmových útvaroch. Spolupráca so zákonnými zástupcami sa z pohľadu pedagogických zamestnancov škôl javila málo efektívna. Rodičia sa nezaujímali o výchovno-vzdelávacie výsledky svojich detí, nezabezpečovali dôsledne ich dochádzku do školy. Školami ponúkané možnosti spolupráce ostávali zväčša bez výraznejšej odozvy zákonných zástupcov žiakov. Pomerne efektívnejšou bola spolupráca učiteľov s poradenskými zariadeniami, s obcami a s komunitnými centrami. Výchovno-vzdelávací proces bol realizovaný v otvorenej pracovnej atmosfére, bez náznakov diskriminačných prejavov, vo vyhovujúcich priestorových podmienkach tried s dobrým materiálo-technickým vybavením. Výber foriem a metód vyučovania prevažne rešpektoval vekové osobitosti žiakov, ich schopnosti a možnosti, ale aj obmedzenia vyplývajúce z prostredia, v ktorom žili alebo z ich zdravotného znevýhodnenia. Absentovalo výraznejšie uplatňovanie špecifických metód a foriem práce v špeciálnych triedach a v triedach, kde sa vzdelávali len rómski žiaci.

Odporúčania a podnety

Riaditeľom základných škôl

- zabrániť vzniku pro-segregačných praktík v školách (zriaďovanie tried len s rómskymi žiakmi, neoprávnené zaraďovanie žiakov zo SZP z MRK do špeciálnych tried, oddelené stravovanie žiakov, neposkytovania učebníc na domácu prípravu)
- zabezpečiť vzdelávací proces učiteľmi a asistentmi učiteľov, ktorí ovládajú rómsky jazyk
- realizovať celodenný výchovný systém
- posilňovať vzájomnú spoluprácu medzi komunitou školy a zákonnými zástupcami žiakov zo SZP z MRK

Metodicko-pedagogickému centru

- obohatiť vzdelávanie pedagogických a odborných zamestnancov i asistentov učiteľa o témy inkluzívneho vzdelávania a o témy edukácie žiakov z MRK

Ministerstvu školstva, vedy, výskumu a športu v SR

- prijať opatrenia na zamedzenie vzniku čisto rómskych škôl v oblastiach kde žije obyvateľstvo majoritnej a minoritnej populácie
- vytvoriť organizačné a ekonomické podmienky pre vznik a fungovanie inkluzívnych tímov z radov odborných zamestnancov v školách s vyšším podielom žiakov z MRK a SZP